

УДК 78.087.68(477)(091)

Юрій Добуш, доцент кафедри методики музичного виховання і диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ОЛЕКСАНДР КОШИЦЬ І УКРАЇНСЬКА ХОРОВА КУЛЬТУРА У ДІАСПОРІ

У статті висвітлюються маловідомі сторінки життя українського хорового мистецтва кінця XIX – XX ст. за кордоном, зокрема акцентується увага на постаті видатного українського хорового диригента, композитора, вченого-етнографа, талановитого педагога О.Кошиця, який своїм першокласним хором ознайомив народи світу з чарівною українською народною піснею.

Ключові слова: хорове мистецтво, діаспора, культура, спів.

Літ. 13.

Постановка проблеми. Хорова культура України у XIX – XX ст., як складова загальнокультурного історичного процесу, яка чи не найпершою входила в контакт з культурами інших народів Європи є предметом досліджень багатьох мистецтвознавців, істориків тощо. Зацікавленість цією проблематикою, насамперед, дає можливість оцінити подвижницьку діяльність українських мистців, які в свій час і зберегли, і перевидали в діаспорі вивезені ними ж, інколи єдині примірники-раритети партитур, збірників, посібників, монографій, що мають для нас на сьогоднішній день неоціненне значення та вкрай актуальне практичне застосування. Слід зазначити, що приїжджаючи тепер в Україну, діаспорні хоровики мають можливість краще оцінити стан нашої культури на фоні всесвітньої, що, в свою чергу, дає нам можливість спільними зусиллями шукати широкі шляхи інтеграції у світовий культурний процес.

Мета статті: висвітлити музичне життя української діаспори кінця XIX – XX ст. та проаналізувати внесок О. Кошиця у культурну скарбницю українського народу.

Виклад основного матеріалу. Хорові диригенти української діаспори, серед яких – М. Гайворонський, Л. Туркевич, О. Кошиць, І. Соневицький, М. Антонович, А. Гнатишин, В. Колесник репрезентували перед цивілізованим світом українську музику різними способами: організували колективи з числа новоприбулих співаків, або очолювали вже існуючі хори, оркестри, основу яких складали українці, аматори, різні за фахом і освітою, виявляли готовність до відчитання важких у технічному відношенні творів світової класики, що в свою чергу, дозволило їм “підняти” великі вокально-симфонічні, інструментальні, хорові, оперно-ораторіальні полотна.

Українська диригентсько-хорова школа значною мірою зазнала впливу італійської, німецької, австрійської, чеської, польської,

російської шкіл. Маємо на увазі виступи тих хорів, оперних труп, керівниками яких були справжні професіонали. Саме вони й виховали перших українських диригентів, лише поодинокі з яких мали можливість освоїти диригентське мистецтво на професійній основі за рубежем – у Європі або Росії. Слід зауважити, що диригентське мистецтво як фах музиканти ризикували обирати тільки з XIX ст. До цього музичні твори інтерпретували самі автори-композитори, концертмейстери, органісти, скрипалі, регенти тощо.

Кожен із перших хорових диригентів XIX ст., як і керований ним хор, пройшов свій шлях становлення. Якщо до цього часу не маємо більш-менш повної картини стану справ у хорових центрах України, на периферії, то, зрозуміло, про зарубіжжя відомостей ще менше. Очевидно, ще довго будемо відкривати нові для себе прізвища, назви колективів з української діаспори.

Засновником першого українського хору у США був Володимир Сименович (м. Шенандоа, Пенсильванія). Цей хор у складі 50 співаків під керівництвом Сименовича і Обушкевича 30 травня 1894 року уперше на американській землі виконав твір М. Вербицького “Ще не вмерла Україна” (місто Шамокін). Українські хори існували в Нью-Йорку, Філадельфії, Пітсбурзі, Чикаго, Перт-Амбої.

Якісний злет пропаганди українського хорового співу в Америці відбувся в 1922 році, коли сюди прибув Український національний хор під керівництвом Олександра Кошиця. Колектив тричі виходив переможцем у щорічному конкурсі аматорів співу з чотирьох штатів, який влаштовувався газетою “Чикаго дейлі трібюн”. Газета відзначала, що за своєю злагоженістю, чистотою тону це є один з найкращих хорів в Америці. З 1922 року в США жив, керував хорами, оркестрами виходець із Харківщини, український композитор, диригент, педагог Павло Печеніга-Углицький.

У 1923 р. в Америці розпочалася діяльність

М. Гайворонського. Свою диригентську діяльність він провадив із багатьма українськими хорами, зокрема деякий час очолював Український хор ім. М. Леонтовича. В програмі одного з концертів цей хор виконав інсценізацію народної “Пісні про Байду” для двох солістів і хору. Наприкінці 20-х рр. М. Гайворонський зумів об’єднати українські хори, що функціонували недалеко від Нью-Йорку (керівниками цих колективів були Т. Каськів, А. Гела, М. Буката, М. Фатюк, В. Мельничук, С. Грабар, П. Щавінський). Під його керівництвом була створена організація “З’єднані українські хори”, членами якої стали п’ятдесят хорів, поділених на округи: Нью-Йорк, Філадельфія, Клівленд, Пітсбург, Детройт, Чикаго.

У 1927 році у Детройті засновано хор “Думка”, яким диригував Іван Атаманець. У Чикаго диригентом українського хору був М. Бенецький, в Нью-Йорку – Ю. Кириченко, в Оліфанті – Л. Сорочинський, у Вінніпегу – Р. Маценко. У 30-их роках пройшли виступи зведених українських церковних хорів під керівництвом М. Гайворонського. У 1950 році розпочав свою діяльність ще один хор “Думка” у Нью-Йорку. Ним керували О. Микитюк, Л. Крушельницький, І. Задорожний, І. Недільський. У 1950 – 51 рр., 1965 – 66 рр., 1973 – 74 рр. диригентом хору був І. Соневицький – відомий композитор, автор наукових праць, який читав лекції в музичних закладах Риму, Мюнхена, Нью-Йорку, наприкінці ХХ ст. – в Україні (м. Львів, м. Дрогобич). У 1953 році у Філадельфії А. Рудницький організовує хор “Кобзар”.

До відомих українських хорів у США належать: хор ім. М. Леонтовича, “Трембіта” (Нью-Йорк), “Трембіта” (Детройт), “Дніпро”, ім. М. Лисенка (Клівленд), “Прометей” (Філадельфія), “Сурма” (Чикаго), “Кобзар” (Лос-Анджелес).

У Чикаго 1948 року поновив діяльність хор “Сурма”, заснований у Львові 1935 році І. Охримовичем. Влітку 1948 року до керівництва був запрошений В. Войтиховський, 1962 року хор очолив професор Трухлий (мішаний склад), з 1985 року колективом керує Р. Андрушко.

У США продовжили свою діяльність диригенти, композитори, священники В. Безкоровайний (Буффало), Т. Губицький (Детройт), К. Цепенда (Детройт), Я. Барнич (Клівленд), О. Берник (Нью-Йорк), В. Божик (Лос-Анджелес), І. Задорожний (Чикаго, Філадельфія, Нью-Йорк, Стемфорд), О. Залеський (Буффало), З. Злочовський (Філадельфія), Ю. Оранський (Філадельфія), Є. Пасіка (Рочестер). Тут ведуть активну концертну діяльність диригенти А. Бриттан, С. Комірний, із церковним хором працює О. Боднарчук (Клівленд), випускниця Дрогобицького музичного

училища. В Чикаго популярним є церковно-кафедральний хор (кер. Д. Іванков), “Славута” (кер. Ю. Яринович), церкви св. Йосафата (кер. Ю. Позняк), “Прометей” (кер. Р. Андрушків). В Нью-Йорку хором керує М. Добош (1984).

Цікавою сторінкою українського музичного життя у США є діяльність капели бандуристів ім. Т. Шевченка (Детройт). На початку творчого шляху вона складалася з колишніх учасників довоєнної Полтавської капели, частина якої на чолі з Григорієм Китастим прибула до США в 1949 році. Капела успішно працює, гідно спричинившись до національного відродження. Керував нею відомий український митець В. Колесник. Колектив неодноразово бував у Європі, в тому числі – Україні (1991, 1994).

Відомий також жіночий український хор в Торонто під керівництвом талановитої Квітки Зорич-Кондрацької. Колектив, як і диригент, мають свій, неповторний, самобутній виконавський стиль, цікавий репертуар. Хор гастролює в Америці, Європі, в тому числі в Україні.

У Канаді з 1949 року жив і працював український диригент Лев Туркевич – організатор хору “Ватра” в Австрії (1946 р.), керівник чоловічого хору “Прометей” СУМу, чоловічого квартету “Славута”, жіночого хору “Чайка”, дитячого – СУМу. З участю Л. Туркевича проводилися Співочі свята, на яких він диригував зведеними хорами. Л. Туркевич здійснив постановки опер, оперет, концертів, ораторій, аранжував десятки творів, а також написав оригінальні твори, які ще очікують свого виконання професійними колективами в Україні.

Справу Л. Туркевича продовжили диригенти Р. Солтикевич, М. Дитиняк (хор “Дніпро” в Едмонтоні). В Канаді відомі також українські хорові диригенти В. Кардаш, В. Климків, В. Колесник, С. Гумінілович (Торонто), М. Максимів, О. Хміль, Ю. Фіяла.

Українське хорове, диригентське мистецтво за кордоном значною мірою пов’язане з мистецтвом країн, що входили до складу Австро-Угорської монархії. Саме у Відні церкві св. Варвари, хор якої дав поштовх для зародження Перемишльської хорової школи. В 1894 – 1901 рр. керував хорами український диригент, музичний діяч і священник Володимир Садовський. І до сьогодні діє колектив, заснований диригентом, композитором А. Гнатишиним, вихідцем з-під Львова, вихованцем Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка, автором опер, хорових, вокальних, інструментальних творів, Літургії. Сюди приходять, мов до хорового причастя українські митці, перебуваючи в Австрії.

В Австрії, в 1945 році, перебуваючи в таборі для переміщених осіб “Бауляйтунг”, Лев Туркевич організує хор ім. О. Кошиця. До цього він був відомий у Львові і в Польщі як український хоровий та оперний диригент. В 1946 році організує хор “Ватра”, з яким гастролював в Німеччині, Австрії, Швейцарії. З 1949 року жив і працював у Канаді, де створює новий хор “Ватра”.

У 1951 році у Голландії розпочинає свою діяльність “Візантійський хор” під батудою Мирослава Антоновича вихідця із західної України, в складі якого взагалі не було українців. Колектив об’їздив весь світ, гастролював в Україні у 1990 році.

У 1980 році в Німеччині (ФРН) засновано чоловічий хор “Україна”. Очолив його Євген Задарко. В репертуарі хору вітчизняна, зарубіжна класика, церковні пісні, свята Літургія. Колектив гастролював в Німеччині, Австрії, Італії, Франції, в Україні (1990 р.).

Хоровий спів в Польщі, звичайно, також пов’язаний з вихідцями з України, або ж з уродженцями Лемківщини, Холмщини, Надсяння. Перемишль упродовж XIX ст. був своєрідним емоційно-смысловим центром вокально-хорового відродження після Г. Сковороди, І. Котляревського, М. Шашкевича. Майже два століття потрібно було, щоб зійшлися слова П. Чубинського з музикою М. Вербицького.

Попри різноманітність існування в діаспорі багатьох мистців та художніх колективів з числа українців, ми звертаємо увагу на постать одного з перших з ряду високого рівня професіоналів – О. Кошиця.

Майстерність диригента шліфувалася в роботі з хором студентів Духовної семінарії, Академії, студентів Київського університету св. Володимира (з 1909 р.), хорового класу Імператорського музичного училища, хору Київської консерваторії, в театрі М. Садовського (1912 р.), Київській опері (з 1916 р.), з 1919 року – в Українській Республіканській Капелі. Як педагог О. Кошиць заявив себе в роботі у Ставропольській Духовній жіночій семінарії, викладач історії – в Учителському інституті в Ставрополі. В Києві він – викладач Учителської семінарії, Другої жіночої духовної семінарії, Першої комерційної школи, викладач хорового співу в музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка, одночасно вивчає композицію у професора Любомирського.

Українські хорові колективи і диригенти Канади великою мірою завдячують успіхами О. Кошицю, який викладав в 1941 – 44-му рр. на літніх вищоосвітніх курсах у Вінніпезі. Саме тут

під його впливом розпочав свою діяльність відомий сучасний диригент Володимир Климків, який в 1951 році очолив Хор молоді Українського Національного Об’єднання, організованого в 1946 році Галиною Хам. У 1967 році хор змінив назву на хор ім. О. Кошиця, яким В. Климків керував до 1990 років. У репертуарі колективу твори української класики, сучасних авторів, обробки народних пісень. Хор гастролює в Америці, Європі (Франція, Бельгія, Німеччина, Італія). Чотири рази гастролював в Україні. В 1992 році хору ім. О. Кошиця і В. Климківу присуджено Державну премію ім. Т. Шевченка. Тоді з колективом працюють диригенти В. Соломон, Л. Івашко.

Феномен О. Кошиця як знавця психології співацько-глядацької аудиторії, має свою основу: українську духовність, яка виросла з глибин сімейного виховання княжих часів, часів Козаччини, епохи Просвітництва, Дворянства, Кирило-Мефодіївського братства, епохи Народництва, в цьому числі і товариства “Просвіта”, “Боян”. Ці заклади стали школою, давали йому наснагу в роботі з хорами в Україні, “Нью-Йоркської сімки”, іншими українськими колективами, як церковними, так і світськими. Світова преса в більшості говорить про його талант диригента на сцені, менше говориться про його композиторську діяльність. Крім хорових творів, він автор музики до п’єси “Дай серце волю, заведе в неволю” М. Кропивницького, “Казка старого млина” С. Черкасенка. Спосіб його музичного мислення, диригентської інтерпретації базувалася на традиції української культури, своєрідному сплаві світського і церковного виконавства (Служби Божі). При цьому він дуже критично відносився до низькопробного, хоч і українського в різних його проявах. Мораль, атмосфера Капели була для нього понад усе.

Як пише сучасний автор: “Далекоглядність Симона Васильовича Петлюри виявилася просто вражаючою, бо не політики і не дипломати, а О. Кошиць і його знаменита Капела на початку минулого століття відкрили світові нову державу – Україну, воскреслий із попелу український народ” [12].

Багатостраждальна Капела пережила дуже багато: впродовж всієї поїздки її переслідувала слава, потрясіння, непорозуміння, інтриги, провокації, урочисті раути і прийоми, фуршети, потім – голодні дні, безгрошів’я, знову слава і низькоякісні виступи, дроблення хору на маленькі концертуючі групи, знову об’єднання і фактично саморозпуск.

У процесі поїздки був встановлений рекорд відвідання виступів хору: на концерті в “Пляцца

де Торес” в Мехіко-Сіті” 26 грудня 1922 року було зафіксовано світовий рекорд присутніх – 32 тисячі.

“Хор О. Кошиця” – а так його називали і називають поміж собою спеціалісти, аматори співу – здійснив поїздку, рівнозначну якій не здійснила до сьогодні ні одна хорова капела – ні в часі, ні в просторі. Маршрут капели був таким: Київ – Тернопіль – Кам’янець-Подільський – Прага – Відень – Швейцарія – Франція – Бельгія – Голландія – Англія – Бельгія – Німеччина – Польща – Франція – Іспанія – Бельгія – Пари – Німеччина – Чехія – Польща – Німеччина – Північна Америка – Мексика – США – Південна Америка – Аргентина – Уругвай – Бразилія – Північна Америка, Тринідад. Таким чином капела входила в контакт зі світовою культурою, побутом європейського суспільства, яке в свою чергу, вбирало в себе нову для них – українську, оригінальну культуру з високою організацією та традиціями.

Як і прийнято в цивілізованій Європі з усталеною культурою, присутністю еліти, наукової, критичної думки, вільної преси, вже буквально на наступний день після кожного виступу в пресі публікувалися рецензії, в журналах, квартальниках – у наступних номерах – розширені огляди. Але й були матеріали в газетах, які випереджували виступи. Так було і перед першим виступом у Празі. На “Генеральній пробі” була присутня публіка, яка упродовж репетиції, яку провів О. Кошиць, реагувала – аплодувала. Це для хористів було раптовим, і очевидно, приємним, але на диригента не встигло утворити враження із-за атмосфери репетиції, яка проходила часто нервово, по ній неможливо вгадати майбутній ступінь, міру успіху художності виступу.

Перший виступ був дуже важливим для всіх членів хору та керівництва. Але Капелі ще й “повезло”: чехи вважали, що їхні хори – одні з найкращих у Європі і вичавити з себе “комплімент” чужому хору було дуже важко. Перша рецензія була подана на сторінках “Venkov” під заголовком “Veni, vidi, vici”: “Сенсасійний успіх мала вчора проба Української капели в Концертному залі імені Б. Сметани... На цю пробу було запрошено професуру Празької консерваторії на чолі з найвидатнішими композиторами і диригентами... Українцям вигукували “слава”, “браво”. Пізніше й вони віддали належне чеській музиці, виконавши ряд творів наших авторів. Згідно з оцінками найславніших митців, присутніх на цьому концерті, Український хор за своїм мистецтвом співу

виявився одним з найкращих, що ми будь-коли чули” [7].

Силу впливу української пісні професор З. Неєдли вбачав у тому, що порівнюючи її з музикою деяких тодішніх композиторів, писав: “А ну, панове модерністи, яким для виявлення своєї нікчемної часом думки потрібно 20 стрічок партитури, попробуйте це зробити на 4-х стрічках, як це роблять українські композитори!” [10].

З усіх спеціалістів, які рецензували виступи хору у поїзді особливо чеські спеціалісти наголошували на феномені української пісні, вмінні її аранжувати, трактувати, не наголошуючи на особливій ролі техніки співу, а на природності, єдності всіх компонентів хорової звучності. Професор Неєдли звертав увагу чеським музикантам на можливості повчитися композиторській майстерності, трактуванні на сцені творів, і навіть – їхніх, чеських творів “Кде домов муй”.

Сприймаючи прадавні українські перлини у виконанні хору О. Кошиця, вже австрійський рецензент зауважує: “В Україні, до речі, народ творить не лише мелодії пісень, а й контрапункти” [7].

Глядачі розуміють, що у первозданному вигляді твори не були такими як у концертному виконанні, відмічаючи майстерність, мимоволі ототожнюють свою культуру і українців. Дописувач-австрієць дивується з майстерності таланту і народу, і композитора: “Здавалося, що захід відчинив свою душу Сходові, коли цілком природно, мимоволі відкрилися прадавні взаємовідносини” [11].

Капела доводила слухача до екстазу, гіпнозувала його, утворювала довкола своєрідне саяво. Маємо і свідчення, твердження критики аж дуже категоричні. Відомий французький критик Шарпантьє писав: “Якщо російська мелодія виявляє безнадійність, то українське національне мистецтво залишається завжди здоровим, веселим, іскрометним. Фольклор України, при щирій простоті, містить у собі надзвичайно багаті контрапункти і контрсюжети” [9]. Цей же критик пише “Ще ніякий хор, ні французький, ні чужоземний не справив на нас такого враження, як український. Ці 85 виконавців співають таким ансамблем, з такою колоритністю, що слухач впадає в ілюзію, нібито він чує звучання оркестру...” [3].

Слід зауважити й про таке явище, як заздрість, пакості яких завдавали недруги хору. Були в цьому числі надписи на афішах, “відзначалися” росіяни (хори гастролювали у Європі) і поляки. Але це – на побутовому рівні. А офіційна влада

влаштувала прийоми, приходили засвідчувати свою повагу й представники офіційних кіл (прем'єр-міністр Вандервельде – у Бельгії, міністри), члени родин (Франція, дочка Клемансо). Хор співав гімни держав на цих прийняттях, інколи імпровізував – не знаючи, наприклад слів англійського гімну, то хор виконав швейцарський.

Європа знаходила для себе приємні паралелі, подібні історичні події, героїв боротьби за свою державу. У Брюселі твір “Гей, я козак з України” порівнювався з “Пригодами Тіля Уленшпігеля” – геройський дух народів дуже подібний. Уважний європейський слухач зауважив ще одну рису українського мелосу – в ньому домінує мінорний настрій, дивна меланхолія, але все одно відчувається сила, радість життя, гумор, “і саме це є характерним для них. І радість і самосвідомість, що цей народ зберіг себе від знищення, звучить навіть у його мінорі...” [5].

Критик п. Саламандра в “Le Gazette de Hollande” 24.01.1920 р. після слів захоплення співом українців приходить до висновку: “Які ми бідні, народи Заходу! Але це наші справи... справжній і єдиний засіб для народів пізнати один одного і полюбити – це обмінятися найкращими представниками мистецтва. А ось ще один доказ: раніше Україна мені була байдужа, а тепер я всюди битимусь за її мистецтво” [4].

Важко уявити гаму почуттів, яка виникала при сприйнятті співу хору! Автор допису в “Sketch” 11 лютого 1920 р. писав: “Українці розумні у виборі форми своєї пропаганди. Для музикальної людини вона – найпереконливіша. Не вірячи в появу нових націй, що з’явилися після війни, я слухав концерт українців з мішаним почуттям, але врешті повністю був переконаний у справедливості їх національних змагань. Який чудовий спів і який прекрасний диригент Олександр Кошиць!...” [6].

Цікавий факт: музичні критики, журналісти в різних країнах Європи незалежно один від одного вважали за потрібне звернути увагу на характер українських пісень, релігійних та світських, рисунки яких дуже близькі до природи, але не примітивні. А були це вже твори в майстерній обробці! Звертають увагу і на контрапункти, які виводять твір до ще вищої довершеності. Як пише німецький критик, “характер цих пісень відрізняється від російських. Українець теж уживає багатомірну тональність, але він не має фаталістичного песимізму росіян. Він бадьорий, сповнений оптимізму. Тому і в музиці його є щось освіжаюче, сильне, стверджуюче. В ній звучить

кохання, боротьба, радість життя. Отже бачимо: народ, відчуваючи в собі молоду буйну силу, рветься на волю з вікової неволі. І коли б пісня була державою, то Україна уже вчора зайняла б перше місце між народами всього світу” [6].

Така реакція європейських спеціалістів в галузі культури 20-х років ХХ ст. на виступи українського хору, організованого за рекомендацією самого керівника Української держави Симона Петлюри, в умовах бойових дій на околицях Києва також не має прецедентів в історії. Майже все століття українські спеціалісти, аматори співу, широкий загал не знали про такі факти.

Висновки. Діяльність О. Кошиця, спрямована на піднесення розвитку важливих галузей української музичної культури, мала світовий резонанс. В умовах стрімкого зростання національної самосвідомості на початку ХХ ст. його ініціативи набули значної потужності, істотно вплинувши на характер розгортання музичних процесів та стимулюючи етнокulturологічні зацікавлення суспільства.

Очолюючи провідні київські хори, Маєстро реалізував з ними сміливі художні ідеї. Збагативши канонічний репертуар хору Київської духовної академії, досконало інтерпретуючи давні духовні композиції, Кошиць змінив уявлення музичної громадськості про засади національної музики. Це незабаром (за першої суспільно-політичної нагоди в 1917 – 1921 рр.) інспірувало творче відродження цієї галузі.

1. “*Algemein Handerblad*”, Амстердам, 25.01.1920 р.
2. “*B. Z. am Mittag*”, 7 квітня 1920 р.
3. “*La Comoedia*”, №579, 8.11.1919 р.
4. “*Le Gazette de Hollande*”, Гнд, 24.01.1920.
5. “*Le Nouvellste*”, 9.11.1919 р.
6. “*Sketch*” 11 лютого 1920 р
7. “*Venkov*”, 10.05.1919, ч.110.
8. “*Der Morgen*”, 16.09. 1919.
9. “*Winer Morgenzeitung*”, липень 1919 р.
10. Бурбан В.Я. “Співай, Україно, співай, щобетушечко” // *Сільські вісті*, 13 вересня 2005 р.
11. Олександр Кошиць. *3 пісню через світ.. Рада* – 1998, С. 43.
12. *Празький заспів у світових подорожах капел Олександра Кошиця.* // *Український світ.* – К., 1998.
13. *Українська канонічна творчість: рефлексії митця ХХ століття (“Догмати” Олександра Кошиця).* // *Українське музикознавство*, вип. 29. – К., 2000.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2011